

ספר אור השם

מאת

גאון הפלוסופיה האלהית החסיד רבינו חסדאי קרשקש ז"ל

תלמידו של הר"ן, וחברו של הריב"ש, ורבים של הנמוקי ובעל
העקרים
זכר כלם לברכה

הרב רבי חסדאי ז"ל גבר בשכלו על כל
הפלוסופים אשר בזמנו... וגדול לאלהיו היה,
כי קרא אל ה' ויענהו במקלות רבבות עמים
רבים, ונתקדש השם על ידו. ורבים מגדולי
המלכות נתייהדו בלבם.
(החסיד ר"י יעבץ ז"ל בס' אור החיים)

הספר הזה כידוע עלה כולו קמשונים ושבושי גרסאות למכביר, עד
שהיה כספר החתום באלף עזקאין. ועתה בהוצאה זו נדפס על פי
נוסח מתוקן ומדויק מעשה ידי מרן רבי שלמה פישר בעל בית ישי
שליט"א. מיוסד על ספרי הדפוס וכתבי היד, וספרי המחברים
האחרונים, ועל שקל והכרעת דעתו הרחבה. וכמעט שעשאו סלת
נקיה.

ואף גם זאת, הוסיף בו ניקוד ופיסוק וחלוקת המאמרים כראוי, למען
ירוץ כל קורא בו.

פיעה"ק ירושלים תובב"א
שנת "טוב טעם ודעת למדני" (תש"ן)
הוצאת "ספרי רמות"

מפתח

נב	פרק כא	9	תוכן הענינים
נב	פרק כב	א	הקדמה
נג	פרק כג		הצעה
נד	פרק כד	ט	
נד	פרק כה	יג	מאמר א
נה	פרק כו	טו	כלל א
נה	פרק כז	טו	פרק א
נז	פרק כח	לב	פרק ב
נז	פרק כט	לב	פרק ג
נט	פרק ל	לד	פרק ד
נט	פרק לא	לה	פרק ה
ס	פרק לב	לו	פרק ו
סא	כלל ב	לח	פרק ז
סא	פרק א	מ	פרק ח
עו	פרק ב	מא	פרק ט
עו	פרק ג	מא	פרק י
עח	פרק ד	מב	פרק יא
עט	פרק ה	מג	פרק יב
פ	פרק ו	מד	פרק יג
פא	פרק ז	מו	פרק יד
פב	פרק ח	מז	פרק טו
פג	פרק ט	מח	פרק טז
פד	פרק י	מט	פרק יז
פד	פרק יא	נ	פרק יח
פו	פרק יב	נא	פרק יט
פז	פרק יג	נא	פרק כ

מפתח

קפא	פרק ב	פז	פרק יד
קפג	כלל ד	פח	פרק טו
קפג	פרק א	צ	פרק טז
קפו	פרק ב	צא	פרק יז
קצה	פרק ג	צב	פרק יח
רג	פרק ד	צב	פרק יט
רה	כלל ה	צג	פרק כ
רו	פרק א	צד	כלל ג
רח	פרק ב	צד	פרק א
ריא	פרק ג	צח	פרק ב
ריז	פרק ד	צט	פרק ג
ריט	פרק ה	קטו	פרק ד
רכד	פרק ו	קטז	פרק ה
רכה	כלל ו	קבא	פרק ו
רכו	פרק א	קכג	מאמר ב
רנא	פרק ב	קכג	כלל א
רסד	פרק ג	קכד	פרק א
רסה	פרק ד	קכח	פרק ב
רסט	פרק ה	קלג	פרק ג
רעב	מאמר ג ח"א	קמא	פרק ד
רעג	כלל א	קמט	פרק ה
רעד	פרק א	קנ	כלל ב
רפ	פרק ב	קנא	פרק א
רפב	פרק ג	קנז	פרק ב
רצו	פרק ד	קסב	פרק ג
שט	פרק ה	קסז	פרק ד
שיח	כלל ב	קעא	פרק ה
שיח	פרק א	קעא	פרק ו
שיט	פרק ב	קעט	כלל ג
שכד	כלל ג	קעט	פרק א

מפתח

שעב	כלל א	שכד	פרק א
שעב	פרק א	שכט	פרק ב
שעה	פרק ב	של	פרק ג
שעז	כלל ב	שלו	כלל ד
שעז	פרק א	שלו	פרק א
שעח	פרק ב	שמב	פרק ב
שפב	כלל ג	שמד	פרק ג
שפג	מאמר ד	שמה	פרק ד
שפד	דרוש א	שנא	כלל ה
שפח	דרוש ב	שנב	פרק א
שצב	דרוש ג	שנד	פרק ב
שצו	דרוש ד	שנו	כלל ו
שצט	דרוש ה	שנז	פרק א
תב	דרוש ו	שנט	פרק ב
תה	דרוש ז	שסב	כלל ז
תה	דרוש ח	שסב	פרק א
תו	דרוש ט	שסג	פרק ב
תז	דרוש י	שסה	כלל ח
תי	דרוש יא	שסה	פרק א
תיא	דרוש יב	שסו	פרק ב
תיג	דרוש יג	שעא	פרק ג
תטו	באור מלות זרות	שעב	מאמר ג ח"ב

תוכן הענינים

טבלה

(מתוך ספר עמודי המחשבה הישראלית ח"ג)

המאמר הראשון: ה'שרשים' (ג כללים)

כלל א (32 פרקים)	כלל ב (20 פרקים)	כלל ג (6 פרקים – שיטת ר"ח על אלוהים ותארו)
פרקים א–כו: הפיסיקה והמתפיסיקה של אריסטו והרמב"ם (עפ"י 26 ההקדמות ל"מורה", חלק ב)	ביקורת תורת אריסטו הרמב"ם	פרק א: הגדרת מציאות אלוהים פרק ב: אימותה פרק ג: הגדרת אחדות ה' ותורת התארים פרק ד: אימותה פרק ה: הגדרת איגשמיות ה' פרק ו: אימותה
פרקים כז–לב: ששת המופתים למציאות ה', אחדותו ואיגשמיותו (עפ"י מו"נ ח"ב, פ"א)		

המאמר השני: שש פינות התורה (ו כללים)

כלל א (5 פרקים) הידיעה האלוהית	כלל ב (6 פרקים) ההשגחה האלוהית	כלל ג (2 פרקים) היכולת האלוהית
פרק א: הגדרתה פרק ב: בירור ספקות פרק ג: המשך הבירור פרק ד: התרת הספקות פרק ה: אימות הפנה	פרק א: הגדרתה פרק ב: בירור ספקות פרק ג: המשך הבירור פרק ד: התרת הספקות פרק ה: אימות הפנה פרק ו: נספחות לבעיית ההשגחה	פרק א: הגדרתה פרק ב: אימות הפנה

תוכן הענינים

כלל ו (5 פרקים) היעוד האנושי	כלל ה (6 פרקים) חרות הרצון	כלל ד (4 פרקים) הנבואה
פרק א: תכלית התורה	פרק א: השיטה האי-דטרמיניסטית	פרק א: הגדרתה
פרק ב: מימושה בדרכי התורה	פרק ב: הדטרמיניסטית	פרק ב: אופיה
פרק ג: זיהויה עם המציאות	פרק ג: עמדת התורה	פרק ג: ביורור ספקות
פרק ד: אימות הזיהוי	פרק ד: מקורות אחרים	פרק ד: הדרך להגיע לנבואה
פרק ה: חיוב מציאות תכלית לעולם	פרק ה: היחס לצדק האלוהי	
	פרק ו: אסמכתות מקראיות תלמודיות	

המאמר השלישי: אמונות מחייבות, שאינן 'פינות' (שני חלקים: ח כללים ו-ג כללים)

החלק הראשון

כלל ד (4 פרקים) תחיית המתים	כלל ג (3 פרקים) שכר ועונש	כלל ב (2 פרקים) הישארות הנפש	כלל א (5 פרקים) קדמות העולם או חידושו
פרק א: הגדרת המושג	פרק א: שכלון דרכי הגמול	פרק א: הגדרת המושג	פרק א: נימוקי בעלי הקדמות
פרק ב: תכליתו ותועלתו	פרק ב: היעודים הגשמיים והרוחניים	פרק ב: אימותו	פרק ב: תשובת הרמב"ם
פרק ג: העונש לכופר בו	פרק ג: התרת ספקות		פרק ג: שיטת הרלב"ג
פרק ד: התרת ספקות			פרק ד: ביורור הבעיה
			פרק ה: קביעת דעה סופית

תוכן הענינים

כלל ח (3 פרקים) משיח	כלל ז (2 פרקים) אורים ותומים	כלל ו (2 פרקים) נבואת משה	כלל ה (2 פרקים) נצחיות התורה
פרק א: הגדרת דיוקנו פרק ב: זמן הופעתו פרק ג: סיכום המאמר	פרק א: הגדרת המושג פרק ב: התרת ספקות	פרק א: מבחינת האותיות והמופתים פרק ב: מבחינת טיב הנבואה	פרק א: הגדרת המושג ואימותו פרק ב: התרת ספקות

החלק השני (האמונות התלויות במצוות מיוחדות)

כלל ג (פרק אחד) ארבעת פרקי השנה	כלל ב (2 פרקים) תשובה	כלל א (2 פרקים) תפילה וברכת כהנים
	פרק א: הגדרת המושג ואימותו פרק ב: התרת ספקות	פרק א: תפילה פרק ב: ברכת כוהנים

המאמר הרביעי: בעיות תלויות ועומדות

(13 סעיפים או דרושים)

דרוש ראשון: האם העולם יתקיים לנצח?

דרוש שני: עולם אחד או אין סוף של עולמות?

דרוש שלישי: האם הגלגלים יצורים חיים?

דרוש רביעי: האם הגלגלים משפיעים על הגורל האנושי?

דרוש חמישי: קמעות, מה ערכם?

דרוש שישי: שדים, האם ישנם?

דרוש שביעי: גלגול הנפשות מה טיבו?

דרוש שמיני: הישארות הנפש של ילדים כיצד היא אפשרית?

דרוש תשיעי: גן עדן וגיהנום, איזהו מקומם?

דרוש עשירי: הזהים מעשה בראשית ומרכבה עם מדעי הפיסיקה והמתמטיקה?

דרוש אחד-עשר: זיהות השכל, המושכל והמשכיל כיצד?

דרוש שנים-עשר: המניע הראשון מהו?

דרוש שלושה-עשר: האם אפשר להשיג את אלוהים?

אור השם

הקדמה

גַּר לְרֵגְלֵי דְבָרָךְ וְאוֹר לְנִתְיָבְתִי.
הַאִיִּרָה פְּנִיָּה עַל עֲבָדְךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְּחֶסֶדְךָ.
כִּי גַר מֵצוּה וְתוֹרָה אוֹר וְדָרְךָ חַיִּים תּוֹכַחַת מוֹסֵר.
הוֹרְנֵי ה' דְּרָכְךָ אֶהְלֵךְ בְּאַמְתָּךְ נַחַד לְכַבִּי לִירְאָה אֶת שְׁמֶךָ.
תוֹדִיעֵנִי אֲרַח חַיִּים שְׁבַע שְׁמַחֹת אֶת פְּנֵיךְ נְעִימוֹת בִּימִינְךָ נִצַּח.

יְהִי שֵׁם ה' מְבֹרָךְ וּמְרוֹמָם עַל כָּל בְּרָכָה וְתַהֲלָה, אֲשֶׁר הִפְלִיא
חֲסִדוֹ עִם בְּרִיּוֹתָיו לְהַמְצִיאֵם וּלְחַדְשֵׁם אַחַר הָאֶפֶס הַמְחֻלָּט,
בְּאִפְּן מִהַחֲכָמָה אֲשֶׁר יִלְאוּ הַלְּבָבוֹת מִהִבִּין אֶחָד מִנֵּי אֵלֶּף אֲלָפֵי
אֲלָפִים בְּסוּדוֹ, וְעֵצָם גְּדֻלָּתוֹ וּגְבוּרוֹתָיו וְנוֹרְאוֹתָיו, אֲשֶׁר לֹא
תִכְלִים לְשׁוֹן מִדְּבַרְתָּ גְּדוּלוֹת וּנְפִלְאוֹת. בְּעֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֲרָץ
וְשָׁמַיִם, וְשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם, וּגְבוּהֵימ עֲלֵיהֶם, אֲרָאֵלִים
וְחַשְׁמֵלִים, שְׂרָפִים וְקִדוּשִׁים, אֵלֶּף אֲלָפִין וְרִבּוּא רִבּוּאָן. וְהוּא
מְרוֹמִים יִשְׁכֵּן, מְגִבִּיהֵי לְשִׁבְתָּ עַל פֶּסֶא רָם וְנִשְׂאָ. וַיַּעַשׂ לָהֶם
חֹתֶם תְּכֵנִית, וַיִּיצַר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצֶלֶם וְדְמוּת כָּל
בְּרִיּוֹתָיו, וְה' בְּרֵאשֵׁם. כְּאָמְרוּ יִתְבָּרַךְ (בראשית א, כו): "נַעֲשֵׂה
אָדָם בְּצֶלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ". נִשְׁתַּתֵּף עִם כָּלֵל הַנִּמְצָאוֹת בְּזֶה, לִהְיוֹת

האדם מחקה מכל חלקי המציאות, והיותן תחת ממשלת שכלו, כאשר כל חלקי המציאות תחת ממשלת הש"י. ולזה, מה שקראוהו קדמונינו ע"ה "עולם קטן", כי שמהו דפוס וחוקם, מחקים בו כל יצירותיו כלם. והוא בגדל חסדו ורב טובו ממכון שבתו השגים ויבחר בבית יעקב, לשכן כבוד בתוכם, לאהבה וליראה אותו, לעבדו ולדבקה בו, אשר הוא תכלית ההצלחה האנושית, אשר נבוכו בה רבים ובחשכה יתהלכו, מהחכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים.

ויאר לנו במאור תורתו את שני המאורות הגדולים, גר אלהים, ואור ה', שהם האמונות והמצוות, להכין לנו את הדרך, דרך החיים; אשר בלעדיהם רחוק רחוק מי ימצאנו, אם לא אשר נרח על פניו האור האמתי אשר יבנה בזיו השכינה, כצור אשר ממנו חצבנו, אבן בחן, אבן השתייה, אשר ממנה השתת העולם, אחד היה אברהם אבינו ע"ה, אשר בזולת תורה קדמתו, בן שלש שנים מיום שעמד על דעתו, הכיר את בוראו, וקרוב רבים לעבודתו. ברכות והודאות לשמו הגדול על כל אשר גמלנו, ורב טוב לבית ישראל. והנה להפלט חשיבותו נכרת עמו ברית במצוה אחת, והיא המילה, והנה די בה לגדל מעלתו. להיות החשוב לפי חשיבותו יהיה בו די לפעלות מעטות, לא יצטרך לפעלות רבות. כמו הענן בגלגל היומי עם יתר הגלגלים, כי הוא יהיה די בו בתנועה אחת להשיג שלמותו, שהיא השפעת טובו; ויתר הגלגלים להיותם למטה ממנו בחשיבות, יצטרכו לתנועות רבות. ולזה היה מן ההכרח, כאשר גזר חסדו יתברך ויתעלה לשומנו אנוחנו קהל עדת ישראל שלמים, להרבות לנו הפעלות. כמאמר רבי חנניה בן עקשיא (מכות ג, טו): "רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות".

ולהיות המעשה במצוות מביא השלמות הזו, והמעשה בהם נמנע מזולת הידיעה בהם, הנה דבר המשנה כפשוטו, אמרו (פאה א, א): "ותלמוד תורה כנגד כלם". ולזה מה שנמנו וגמרו, שהתלמוד עקר, שמביא לידי מעשה.

ולהיות הידיעה במצוות התורה היא הדרך הישר המביא אל השלמות הזו, והנה ראוי אם כן, שתהיה התורה בענגן שתשג הידיעה בה באפן היותר שלם שאפשר; והיתה שלמות הידיעה בדברים, וההקפה בהם, בשלשה ענגנים: אם הדקדוק בהם, ואם השגתם על נקלה, ואם השמירה והזכירה בהם; גזרה החכמה האלהית, שתהיה באפן שהשלימו בו השלשה ענגנים ביותר שלם שבפנים. וזה, בשכר הניחה כל המצוות והאמונות בכתב ועל פה, כמו שבאזה בזה הקבלה האמתית, עם כללים וסימנים, והם השלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן. והנה להיות יסוד המצוות בכלל בכתב, ולא נמסרו על פה, הנה הדקדוק בהם מחיב. ולזה מה שהקפידה התורה, לפי מה שבאזה בו הקבלה האמתית (גיטין ס, ב): "דברים שבכתב אינה רשאי לאמרם על פה". כונה ממנה, שלא ימסרו אל הלכות לבה, לבלתי יפל בהם מחלקת, לסבת השכחה המצוינה. וכל שכן, עם מה שהקפידה בתאר כתיבתה ואותיותיה בחסרות ויתרות, שכל זה מה שירחיק מאד נפילת הטעות והמחלקת בה. ואולם להיות כלל המצוות, וענפיהם, וענפי ענפיהם, עם הפלגת רבויים — כאשר הביא לזה הכרח שומנו שלמים, כמו שקדם — נכלל בקצור נפלא, והוא התורה שבכתב עם הסימנים והמדות שנמסרו על פה. הנה מחיב מזה שני ענגנים: האחד, השגתם בתכלית הקלות, להפלגת הקצור; והשני, הזכירה והשמירה בהם, וזה, אם לקצורם, ואם למדות שהנחו בדמות סימנין, שהם יסודות ופנות לתושבע"פ. שזה אחד מאפני הזכירה התחבולית,

לעשות סימנין לענינים, כדי שלא תפל בהם השכחה. וכל שפן עם מה שצותה התורה בהגיה בה תמיד, שכל זה שרש ויסוד גדול לשמירה ולזכייה בהם. וכבר הקפידה התורה הרבה, לפי מה שבאה הקבלה האמתית, אמרם (שם): "דברים שב'ע"פ אי אפשר לאמרם בכתב". ואמנם זה מדאגה מדבר, פן יסורו מלכבו ויסמוך על הכתב, ויביא זה אל השכחה, לרבות הענינים. כמו שהקפידה בדברים שבכתב שאי אתה רשאי לאמרם על פה, כי חששה שאם יתיר עצמו לזה, שיהיה זה סבה לסמוך במה שנוצר ממנה על פה, ויביא זה אל מעוט הדקדוק. והנה הפליגה עוד התורה, לסדר כלל המצוות, ולזרע בתוכם זרע אמת, מה שבא מספורי האבות ומתכלית השגחתו בהם, רוב חסדיו ונפלאותיו. לחדש אהבה וחשק נמרץ לשקד על דלתותיה תמיד, אשר לסבת השקידה והחשק, ישגו שלשה הענינים יחד: אם השגתם על נקלה, ואם הדקדוק בהם, ואם הזכייה והשמירה בהם. וכמעט שהדרך הזו דרכו בה חכמי האמות, לפי מה שנמצא בקבוציהם. אמר אחד, מגנה מי שכותב דבריהם: "אתה חושד רעיוניך הזכים, ובוטח על עורות הבהמות המתות!" ובוזה החזיקו אבותינו מימות משה רבנו עד אנשי כנסת הגדולה, ולא נפל ביניהם עד העת ההיא מחלקת וטעות בדבר מהתורה. וכאשר גברה יד היונים, ותכפו הצרות על ישראל, אחרי אנשי כנסת הגדולה, ורבו התלמידים שלא שמשו כל צרכן, רבו המחלוקות, והיו קצתם מתירין לעצמן לכתב בספר ממה שהיו מקבלים, וקורין להם 'מגלת סתרים'. עד סוף דורות התנאים, שקם רבנו הקדוש ע"ה, וראה שהלכות מתמעטים. ומיראתו פן תשכח התורה מישראל, כתב ששה סדרי משנה, הכוללים בקצר גדול תורה שב'ע"פ. ואחריו רבי חי'א ורבי אושעיא, שהוסיפו עליהם החיצונה באותם סדרים עצמם. אמרו: "עת

לעשות לה' הפרו תורתך". ואחריהם חבר עוד ספרא וספרי. והיו לומדין בהם כל דורות האמוראים, עם התלמוד הירושלמי שחבר רבי יוחנן אחר כן. עד סוף ההוראה, שקמו רבינא ורב אשי וחברו התלמוד הבבלי בהספמת חכמי הדור. והיו עסוקין בהן בימי רבנן סבוראי על פי הקבלה. וכלם נמשכו בזה אחר כונת התורה לתת מקום לקבלה בצד — מה.

אחרי כן התירו הגאונים לעצמם לחבר חבורים. כגון רב שמעון קרא, ומר רב יהודאי, ורב סעדיא הפיתומי, ורב שמואל בן חפני, ורב האי, ומהם שחברו פרושים בתלמוד, כגון רבנו חננאל, ורבנו נסים, עד אחרון המפרשים בזמן, רבנו שלמה הצרפתי. ואחריו, רבנו שמשון, תלמידו של רבי יצחק הידוע בעל התוספות, חבר ספרים, וחדש היות ופולפולים בכל התלמוד. וגם הרב הגדול רבי אברהם בר דוד חבר פרושים בכל התלמוד. וקצתם חברו חבורים בתלמודים ידועים מהתלמוד. ולא היה מהם חבורים כוללים, כי אם חבור ההלכות של רבנו יצחק אלפאסי, שהוא כולל שלשה סדרים, והחבור הגדול שעשה אדוננו הר"ר יהודה הנשיא אלברגלוני באריכות גדול, ובמחלוקות הגאונים ותשובותם. והחבור הכולל של הרב רבנו משה בר מימון קראו משנה תורה, בלא מחלוקות — כי אם במקומות מעטים — וכלא זכר תנא ואמורא ורב וגאון. וכלל בו מה שנמצא בתלמוד והתוספתא ספרא וספרי בענין המצוות. ולהורות את בני ישראל שרשי האמונות והדעות, ולהאיר מחשבי הספקות, חבר ספר קראו 'מורה הנבוכים'. ועם היות הרב המחבר הזה הפליא לעשות בספריו המבארים, הנה בחבור המצוות, למה שהשמיט מחלוקות הגאונים ושמותיהן, גם כן לא העיר על מקומות שרשי הענינים, הנה לא נמלטנו מהמבוכה והספק, כשנמצא בספרי זולתו מהמחברים הגדולים

הפך הסכמתו ודעותיו. ומלבד זה, לא העיר על סבות הדברים וכלליהם בשלמות, כי אם בזכרון הפרטים שבאו בדברי קדמונינו. ולהיות החלק הגדול הזה מהמצוות מחמר האפשר, והוא רחב מני ים, והפרטים לא תקיף בהם ידיעה להיותם בלתי-בעלי-תכלית, הנה כשישתנה פרט מהפרטים שהזכרו שם, לא נשיג המשפט בו על השלמות. וכי אין יחס בין המספר הבעל-תכלית והבלתי-בעל-תכלית, הנה יתחייב שאין יחס בין מה שישג בפרטים שהזכרו שם הבעל-תכלית, ובין מה שלא ישג מהפרטים בלתי-בעל-תכלית שלא הזכרו שם. ולזה הוא מבאר, שלא תשלם בו הידיעה בשום אחד מהשלשה ענינים ההכרחיים אשר קדם זכרם: אם הדקדוק בענינים, והשגתם על נקלה, והשמירה מהטעות בהם – לשתי סבות: אם למה שהשמיט זכרון המחלוקת ועקרי המקומות אשר בהם יתבררו ויתלבנו הדברים; ואם למה שלא זכר הסבות וכללי הענינים. והנה מבאר, שהידיעה השלמה בדברים, כשנדעם בסבותיהם לפי חמר נושאם. וכשהידיעה אשר לנו בדברים בלתי שלמה, לא נהיה בטוחים מהשגיאה והטעות. עם שיהיה סבה שלא נחקה אותם בציוננו, ולא נשמר אותם, והוא הענין השלישי. וכל שכן, שלא נשיגם על נקלה, והוא הענין השני, כי לא נשיג אלא החלק המעטי, כמו שקדם, ובחלק ההוא השגה חסרה מאד.

והתמה הגדולה והפליאה העצומה, איך עלה על רוחו ואיך דמה, שינחו כל ספרי זולתו מהקודמים, ותהא כלל התושבעי"פ מסורה לחבורו, עד שקראו משנה תורה. ואולם בדורות הללו, אשר תקפו הצרות משנות העצומות, הנה מה טוב להכין הדרך, שישג בנקלה שלמות הידיעה במצוות התורה ובתלמוד, בדקדוק גדול ובשמירה רבה. וזה

אִמָּנָם בְּשִׁיחֵבֶר חֵבֶר כּוֹלֵל מִצְוֹת הַתּוֹרָה בְּסִבּוּתֵיהֶן, לְפִי חֵמֶר נוֹשָׁאָן, וּבְצִיּוֹר גְּדִרְיָהּ וּכְלִלְיָהּ. וְאַחַר כֵּן לְבָאֵר אוֹתָם בְּאוֹר מִדְּקָדֵק, וְלִהְיֶיר אֶל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם מִהַתְּלֻמוֹד, עִם זְכוּרֹן מִחֲלוּקוֹת הַגְּאוּנִים וְהַרְבָּנִים, וְהַסְּפָמַת הַאֲחֵרוֹנִים. וְזֶה בְּקִצּוֹר נִפְלָא.

וְלָכֵן שְׁמַתִּי פָּנֵי, אֲנִי חֲסֵדָאֵי בְּיָר אַבְרָהָם בְּיָר יְהוּדָה בְּיָר חֲסֵדָאֵי בְּיָר יְהוּדָה (עִמְשָׁאֵי) [עִמְשָׁאֵי] (=עַל מִשְׁכַּבְּם שְׁלוֹם יְנוּחוֹ) בְּהַסְּכָמַת הַחֲבָרִים וּבְעִזְרָתָם, אִם יִגְזֹר ה' בְּחַיִּים, לְדֶרֶךְ הַדֶּרֶךְ הַזֶּה, אֵלֶּא בְּמִקְוֹמוֹת שְׁאֲחַדֵּשׁ דְּבַר מִמָּה שְׁלֵא קְדַמוּנֵי בּוּ, שְׁאֲאֵרִיךְ קֶצֶת. כְּנֻנָּה מִמְּנֵי, שְׁמָה שְׁיִפֵּל בּוּ הַמִּחְלָקָת, שְׁיִקַּל עַל הַמְּעִין לְמַצָּא שְׁרָשֵׁי הַדְּבָרִים בְּמִקְוֹמוֹתָם. וְזֶה, שְׁהַמְּעִין בְּסִפֵּר הַזֶּה רָאוּי שְׁיִקָּדֵם לוֹ יְדִיעַת הַתְּלֻמוֹד וְהַעִיּוֹן בְּתֻלְמוֹד, וְאִזּוּ יַעֲמֹד עַל נִקְלָה בְּעִנְיָנוּ הַמִּצְוֹת וּכְלִלְיָהּ וְסִבּוּתֵיהֶן בְּדְקוּקָה, עַד שְׁבּוֹכִירַת הַגְּדָרִים וְהַכְּלָלִים לְבָד, כְּשִׁיַּעֲמֹד עֲלֵיהֶם, יִקִּיף עַל כָּלֵל מִצְוֹת הַתּוֹרָה, שִׁיְהִיָּה זֶה סִבָּה מִבְּאֵרַת לְזִכְרָה וְלִשְׁמִירָה, אֲשֶׁר לְשִׁלְשֵׁת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֵיטָה הַכְּנֻנָּה כְּלָה. וְלִפִּי שְׁבִסְפֵר הַזֶּה יִתְבָּרְרוּ וְיִתְלַבְּנוּ וְיִצְרְפוּ הַדְּבָרִים, וְיִאֹרוּ מִחֲשַׁבֵּי הַסְּפָקוֹת אֲשֶׁר בְּחֻלְק הַזֶּה מִהַמִּצְוֹת, רָאוּי לְקִרְוֹתוֹ "נֵר מִצְוָה".

וְעוֹד אַחֲרַת כֵּי רַבָּה הִיא, אֲשֶׁר בְּפִנּוֹת הָאֲמוּנָה וְיִסּוּדוֹת הַתּוֹרָה וְעִקְרֵי שְׁרָשִׁיָּהּ, עַד חֲתִימַת הַתְּלֻמוֹד לֹא נִפְלָ בְּהֵם מִחְלָקָת, אֲבָל הֵיוּ יְדוּעִים וּמִסְכָּמִים מִחֲכָמֵי אֲמִתְנּוּ. מִלְּבַד סְתָרֵי הַתּוֹרָה, אֲשֶׁר מְכַלְלֵם מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית וּמַעֲשֵׂה מְרַכְבָּה, שְׁהִיוּ בְּיַד יְחִידֵי סְגָלָה הַצְּנוּעִים, וְהַצְּנוּעִים מוֹסְרִים אוֹתָם לְתֻלְמִידֵיהֶם בְּעֵתִים וְתִנְאִים יְדוּעִים. וּכְשִׁנְחַלְשׁוּ הַדּוֹרוֹת, וְרָפוּ יְדֵי הַמְּחֻזְקִים בְּתוֹשְׁבַע־פִּי הַמְּקַבְּלָת, וּבְמִצְפוּנֵי סְתָרֵיהֶּ וְסוּדוֹתֵיהֶּ, אֲבָדָה חֲכָמַת חֲכָמֵינוּ, וּבִינַת נְבוּנֵינוּ נִסְתַּתְרָה. וְרַבִּים מִבְּנֵי עַמְּנוּ הַתְּנַשְׂאוּ לְהַעֲמִיד חֻזּוֹן, וְדְבָרֵי נְבוּאוֹת סְתוּמִים וְחֲתוּמִים, בְּחֻלּוֹמוֹת

והקבלים וילדי נכרים. עד שמגדולי חכמינו נמשכו לדבריהם, ונתניפו במאמריהם, ונתקשטו בראיותיהם. ובראשם הרב הגדול רבנו משה בר מימון, אשר עם גדל שכלו והפלגת הקפתו בתלמוד ורחב לבבו, הבין בספרי הפילוסופים ובמאמריהם, פתוהו ויפת, ומהקדמותיהם החלושות עשה עמודים ויסודות לסודות התורה בספר אשר קראו "מורה הנבוכים". ועם היות כונת הרב בזה רצויה, קמו היום עבדים המתפרצים, והפכו למינוות דברי אלהים חיים, מטילים מום בקדשים, וכדברי הרב יתנו דפי, פי תחת יפי. ואם השבע השביע שלא לגלות מצפוניו ומסתורי רעיוניו, הנה לא שמו לאל מלתו, ולא עברו על שבועתו, אבל הטו דבריו למינוות הפך בונתו. והשרידים, אל דבריהם, בראותם מטהרין השרץ מן התורה ומראים פנים, לא נצולו מהמבוכה, וכבר דפקתם הבהלה. ושרש דבר, פי לא נמצא עד עתה חולק מופתי היוני, אשר החשיף עיני ישראל, בזמננו זה.

על כן ראיתי אני, אשר נפקחו עיני מעט במלאכה ההיא, להעלות על ספר השרשים והפנות אשר עליהן תשען התורה בכללה, ונתקטבים אשר עליהם תסב, מבלתי נשא פנים רק לאמת. וזה אמנם בעיון גדול, ושקידה רבה עם חשובי החברים. ואבאר עם זה, שבעקרי הדעות ההם לא יחלק הרב חלילה. ואם האמת שבאו בספרו דברים מתמיהין, אי אפשר מבלתי שנעיר עליהם. פי הוא, אם היו דברי הרב רבנו ושיחת חלין שלו חביבין עלינו ואהובים אצלנו, הנה האמת אהוב יותר. וכל שכן, אם אפשר להמשך מהמקומות ההם חלול השם, שהשרש אצלנו (ברכות יט, ב): "במקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב". ולהיות יסוד הטעות והמבוכה ההשען בדברי היוני ובמופתים שחשב, ראיתי להעיר על שקרות מופתיו וזיוף טענותיו, גם במה

שנעזר ממנו הרב. למען עשה כיום הנה, להראות לעיני העמים, כי המסיר המבוכה בעיני האמונה, והמאירה כל המחשכים, היא התורה לבד, כאמרו: (משלי ו, כג) "כי נר מצוה ותורה אור"; והפליג בזה ביחס התורה, שהיא החכמה בשרשיה ובפנותיה, והוא החלק הנה, אל המצוה, שהוא כלל המצות, אשר העירונו בחלק האחר, ביחס האור אל הנר. ולזה קראנו שם החלק הנה "אור ה'". ולהיות החלק הנה יסוד ועמוד לחלק האחר, ראוי שיקדם לו בסדר. ואמנם שם הספר הנה הכולל שני אלו החלקים אם ירצה ה' בהשלמתו "נר אלהים", כי מאת ה' היתה זאת להאיר נתיב בתורתו ובמצותיו. ומאתו אשאל העזר וההישרה, כי אין עוזר בלתו, ואין סומך זולתו. והנני מתחיל בשם ה' אלהי ישראל, אמן.

הצעה

בית יעקב לנו ונלכה באור ה'

יסוד האמונות ושרש ההתחלות, אשר יישירו אל ידיעת האמת בפנות התורה האלהית, הוא האמונה במציאות האל יתברך. ולהיות הכונה בחלק הנה אמות פנות ודעות תורת האל יתברך, ראוי שנחקר בשרש הנה, ואפן עמידתנו עליו. ואולם היות שרש התחלות התורה האלהית היא האמונה במציאות האל יתברך, הוא מבאר בעצמו; להיות התורה מסדרת ומצוה ממסדר ומצוה, ואין ענגן להיותה אלהית זולת היות המסדר והמצוה האל יתברך. ולזה טעה מפרסם מי שמנה במצוות עשה להאמין מציאות האל יתברך. וזה, כי המצוה מן המצטרף; ולא יציר מצוה בזולת מצוה ידוע. ולזה, כאשר נניח אמונת מציאות האל יתברך מצוה, כבר נניח אמונת

מציאות האל יתברך קודמת בידיעה לאמונת מציאות האל. ואם נניח ג"כ אמונת מציאות האל הקודמת מצוה, יתחייב גם כן אמונת מציאות האל קודמת. וכן לבלתי תכלית. ויתחייב שתהיה אמונת מציאות האל מצוה בלתי בעלת תכלית, וכל זה בתכלית הבטול. ולזה הוא מבאר, שאין ראוי למנות אמונת מציאות האל במצוות עשה.

וכבר יראה מפנים. וזה, שכבר יראה מהוראת שם המצוה וגדרה, שלא תפל אלא בדברים שיש לרצון ובחירה מבוא בהם. אמנם אם האמונה במציאות האל היא מהדברים שאין לבחירה ורצון מבוא בהם, יתחייב שלא תפל הוראת שם המצוה בה. וזה ממה שנחקר בו במה שיבא בגזרת הצור.

ואיך שיהיה, למה שהוא מבאר היות האמונה הזאת שרש והתחלה לכל המצוות, אם נמנה אותה במצוה, יתחייב שתהיה התחלה לעצמה, וזה בתכלית הבטול.

אמנם הביאו אל זה, ר"ל למנות השרש הזה מצוה, הפאמר שבסוף גמרא מכות (כג, ב) אמרם: "תרי"ג מצוות נאמרו למשה בסיני. מאי קראה, תורה צוה לנו משה. והקשו, "תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי". והשיבו: "אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום". וקשבו מפני זה, ש"אנכי" ו"לא יהיה לך" שתי מצוות, ולזה מנו אמונת מציאות האל במצוה. והוא מבאר שלא יתחייב זה. לפי שהמכון שם, שהשם הנקרא כן הוא האלוה והמנהיג אשר הוציאנו מארץ מצרים. ולזה הטיב הרב רבנו משה ז"ל לפי דרך זה בספר המצוות שלו, שמנה המצוה הראשונה בהאמנת האלוהות, והוא שנאמין שיש שם עלה וסבה הוא הפועל לכל הנמצאים, והוא אמרו (שמות כ, ב): "אנכי ה' אלהיך". הנה פרש שם האלוהות היותו פועל לכל הנמצאות, ויהיה לפי זה אמרו "אשר הוצאתיך מארץ מצרים"

כדמות ראייה על זאת האמונה, וזה, שמשם נעמד על יכלת השם, וכי הנמצאות כלם בערכו כחמר ביד היוצר. ולזה, כבר תפל זאת המצוה על האמונה שהוא אשר הוציאנו מארץ מצרים. אלא שהדרך הזה מבאר הנפילה בעצמו. וזה, שאמרם "אנכי ולא יהיה לך". כבר יראה שהוא כולל כל הדבור הנמשך, לאהבי ולשמרי מצותי, לפי שכבר ישתתפו אלו השני דבורים בדקדוק לשון מדבר בעדו, כאמרו: "אנכי ה'", "אשר הוצאתיך", "על פני", "כי אנכי ה' אלהיך", "לאהבי ולשמרי מצותי". ולפי ששאר הדברות נמשכות בדקדוק לשון מדבר בנסתר, כאמרו: "כי לא ינקה ה'", "כי ששת ימים עשה ה'", "שבת וינפש", הסכימו ש"אנכי" ו"לא יהיה לך" מפי הגבורה. ולפי שכל המתברים מוני האזהרות ראו למנות "לא תעשה לך פסל" ו"לא תשתחוה להם" בשתי אזהרות, והוא האמת בעצמו, הנה, אם היה שנמנה "אנכי" במצוה, יהיו שלש שמענו מפי הגבורה, ויהיו תרי"ד. ואם נחשב "לא יהיה לך אלהים" באזהרה שלא להאמין האלהות לזולתו, כמו שכתב הרב, יעלו לתרט"ו. ולזה ראוי שנאמר שלא היתה הכונה באמרם "אנכי ולא יהיה לך" מפי הגבורה שמענום שיהיה כל אחד מצוה. אבל, למה ששניהם נשתתפו בלשון מדבר בעדו, כמו שקדם, הוא שבארו שמפי הגבורה שמענום. ויתחייב ששתי האזהרות שבדבור "לא יהיה לך", שהם "לא תעשה לך פסל וכל תמונה", ו"לא תשתחוה להם", אשר שמענום מפי הגבורה, ישלימו לתרי"ג עם התרי"א אשר שמענום מפי משה.

ומה שנשאר לבאר, למה לא מנו "לא יהיה לך אלהים" אחרים על פני" באזהרה, ויהיו אם כן שלש אזהרות בדבור ההוא. וזה ממה שיתבאר בקלות. והוא, שאם היו האמונות ממה שאין לרצון ולבחירה מבוא בהם, הנה לא תפל שם

אזקרה עליהם. ואם עב"פ תפל שם האזקרה, הנה יהיה פרוש "לא יהיה לך" שלא יקבל דבר אחר באלוה. וכבר התבאר בסנהדרין (ו, ו) שהוא חיב מיתה. והנה לא ראו לחשב "לא יהיה לך" ו"לא תשתחוה להם" בשמים, לפי שהשרש בשמיהם אחד, והוא קבלת האלהות. ואמנם לא תעשה פסל הוא אע"פ שלא עבדה ולא קבלה, ולזה מנו אותם בשמים. אבל לא עלה על דעתם לחשב "אנכי ה'" במצוה, למה שהוא שרש והתחלה לכלל המצוות, כמו שקדם.

וכאשר התבאר היות האמונה הזאת שרש והתחלה לכלל האמונות התוריות והמצוות, הנה ראוי שנחקר עליה, ועל אפן עמידתנו בשרש הזה. ואולם, להיות האמונות התוריות, מהם פנות ויסודות לכלל המצוות, ומהם שאינם פנות ויסודות, אבל הם דעות אמתיות; ואמנם ישתתפו כלם בהיותם אמונות נאמינים המאמין בתורה האלהית, והכופר בהם ככופר בכל התורה; ומהם סברות שהדעת נוטה אליהן, אבל מי שלא נאמינים לא נקרא כופר; והיתה פנות החלק הזה אמות פנות ודעות התורה האלהית — הנה ראינו לחלק החלק הזה לארבעה מאמרים: האחד, בשרש הראשון, שהוא התחלה לכל האמונות התוריות. השני, באמונות שהם פנות ויסודות לכלל המצוות. השלישי, בדעות האמתיות אשר נאמין בהם אנחנו, המאמינים בתורה האלהית. הרביעי, בסברות שהדעת נוטה אליהן.

והנה אפן הדבור בהן בשני דרכים: האחד, באור ענינם לפי מה שתגזרו התורה; והשני, באפן עמידתנו עליו. וישתבח שמו.